

Rapporten Agentschap Onroerend Erfgoed

De opmaak van de 'kaart van gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt' versie 1 (22-01-2016)

Meylemans E.

Brussel, 2016

Inhoud

1 Inleiding	3
2 Pro memorie: wat is een ‘gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt’?	4
3 Methodologie en bronnen	5
3.1 Gebieden waar reeds archeologisch onderzoek werd uitgevoerd	5
3.2. Verstoorde zones	5
3.3 Conformereren aan het Grootschalig Referentiebestand	8
4 Resultaten	9
4.1 De kaart op basis van de reële verstoring	9
4.2 De GRB- conforme kaart.....	11

1 Inleiding

In het kader van het Onroerenderfgoeddecreet dat de Vlaamse Regering op 12 juli 2013 bekrachtigde, ontwikkelt de Vlaamse overheid enkele instrumenten die een betere integratie van de erfgoedzorg in de ruimtelijke ordening dienen te realiseren. Eén van deze instrumenten is de 'kaart van gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt' (artikel 5.4.1., derde lid, 1° en artikel 5.4.2, derde lid van het Onroerenderfgoeddecreet). Indien de aanvraag voor een stedenbouwkundige vergunning of een verkavelingsvergunning betrekking heeft op een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt, wordt de aanvrager in alle gevallen vrijgesteld van de verplichting tot archeologisch onderzoek. Wanneer daar toch nog archeologische relictten worden aangetroffen blijft de zogenaamde 'meldingsplicht' van dergelijke onverwachte toevalsvondsten wel van kracht. De kosten van onderzoek na een toevalsvondst worden evenwel gedragen door het Vlaamse Gewest. De kaart van gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten is een dynamisch instrument, wat wil zeggen dat op geregelde tijdstippen een bijgewerkte versie van de kaart zal vastgesteld worden.

De opmaak van de kaart van gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt is relatief complex en afhankelijk van verschillende factoren die met elkaar dienen afgewogen te worden om te kunnen besluiten of een zone genoeg verstoord of voldoende onderzocht is om 'archeologievrij' te zijn (cf. hoofdstuk 2).

Dit rapport bespreekt de opmaak van de eerste versie van de kaart van gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt. Voor deze versie van de kaart werden verschillende bronnen gebruikt (hoofdstuk 3). Daarnaast werd getracht ook lokale kennis over de locatie van sterk verstoorde bodems te verzamelen. Hiervoor werden alle gemeenten uitgenodigd op een algemene infosessie (11-10-2013). In functie hiervan werden meer info en richtlijnen ter beschikking gesteld via <https://www.onroerenderfgoed.be/actueel/nieuws/gezocht-lokale-kennis-over-gebieden-waar-geen-archeologisch-erfgoed-te-verw/>. Verschillende gemeenten en intergemeentelijke archeologische diensten toonden interesse voor het aanleveren van gegevens. Gent deed dit ook al effectief. Enkele intergemeentelijke erfgoeddiensten hebben zich geëngageerd dit te doen in het voorjaar van 2016.

2 Pro memorie: wat is een ‘gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt’?

Vlaanderen is een archeologisch enorm rijke regio. Sinds honderdduizenden jaren, zeker met de komst van de neanderthaler, zijn er mensen aanwezig die archeologische sporen nalieten. Het archeologisch erfgoed is dan ook rijk en divers, gaande van de prehistorie tot de restanten van de wereldoorlogen, van individuele objecten tot ‘grondsporen’, muren en gebouwen. Nagenoeg op elke vierkante meter van Vlaanderen kan in principe archeologisch erfgoed aanwezig zijn. Ook in de diepte is er veel variatie mogelijk. Sommige sporen zijn immers aanwezig vanaf het huidige oppervlak, andere archeologische structuren bevinden zich op een dieper niveau (b.v. diepere structuren zoals waterputten, maar ook vindplaatsen bedekt door jongere afzettingen), wat betekent dat zelfs diepgaande verstoringen deze structuren niet aangetast hebben. Ook met deze mogelijke diepe structuren dienen we rekening te houden. Om toch enige pragmatiek aan de dag te leggen maken we bij de opmaak van de kaart van gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt wel abstractie van twee mogelijkheden:

- 1) Het ongekend potentieel aan diep in quartaire afzettingen begraven paleolithische vindplaatsen. In pleistocene sedimenten zijn deze nooit uit te sluiten.
- 2) Ongekende en geïsoleerde diepe structuren (b.v. waterputten), in voor het overige sterk verstoorde gebieden. Ook dit is altijd mogelijk maar eveneens moeilijk gericht op te sporen.

Wel dient rekening gehouden te worden met het potentieel aan bedekte vindplaatsen onder jongere, holocene afzettingen (b.v. in alluviale contexten). Ook in historische woonkernen kunnen opeenvolgende bouw- en ophogingsfasen gezorgd hebben voor een bijzonder dik, complex, en rijk bodemarchief waarvan zelfs bij diepere verstoringen nog belangrijke delen bewaard kunnen zijn.

Het afwegen of in een gebied geen archeologisch erfgoed te verwachten valt dient rekening te houden met deze eigenheden van het archeologisch erfgoed, en dus met de gekende dieptes van de verstoringen, en het specifieke archeologisch potentieel voor deze gebieden. Het moet gaan om gebieden waar we op basis van waarnemingen en wetenschappelijke argumenten kunnen onderbouwen dat er geen archeologisch erfgoed meer aanwezig is, met andere woorden: “overblijfselen en voorwerpen of een ander spoor van menselijk bestaan in het verleden, alsook de bestaansomgeving van de mens, waarvan het behoud en de bestudering bijdragen tot het reconstrueren van de bestaansgeschiedenis van de mensheid en haar relatie tot de natuurlijke omgeving en ten aanzien waarvan opgravingen, ontdekkingen en andere methoden van onderzoek betreffende de mensheid en haar omgeving betekenisvolle bronnen van informatie zijn”¹; of waar deze sporen met zekerheid onvoldoende goed bewaard zijn om archeologische waarde te hebben. Vrij vertaald betekent dit dat het steeds moet gaan om gebieden waar, op basis van de huidige kennis, bij toekomstige ingrepen redelijkerwijs geen verder onderzoek nodig is in functie van archeologie.

Bijgevolg kunnen de ‘gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt’ aangeduid worden op basis van twee hoofdcriteria;

- 1) Het gebied is reeds archeologisch onderzocht en op basis van die kennis is er geen archeologisch erfgoed aanwezig of meer aanwezig (want opgegraven).
- 2) Op basis van andere beschikbare gegevens is het gebied in die mate verstoord dat er, in combinatie met gegevens over de potentiële dikte van het bodemarchief, geen archeologisch erfgoed (meer) te verwachten valt.

¹ Cf. de definitie van archeologie in het onroerenderfgoeddecreet van 3 juli 2013.

3 Methodologie en bronnen

Voor het afbakenen van de gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt werden voor deze versie van de kaart voornamelijk bronnen gebruikt die beschikbaar zijn voor het hele grondgebied van Vlaanderen. Het gaat daarbij vooral om bronnen die:

- aanduiden waar reeds archeologisch onderzoek werd uitgevoerd;
- grote verstoringen van de ondergrond aanduiden;
- een indicatie bieden waar diep begraven archeologisch erfgoed kan aanwezig zijn (historische kernen of gebieden waar het archeologisch erfgoed kan afgedekt zijn door jongere afzettingen).

3.1 Gebieden waar reeds archeologisch onderzoek werd uitgevoerd

Het Agentschap Onroerend Erfgoed (en voorlopers) houdt sinds 2004 een overzicht bij van alle archeologische onderzoeken en opgravingen in Vlaanderen. Oudere opgravingen zijn geregistreerd in de Centrale Archeologische Inventaris. Deze bronnen kunnen bijdragen tot afbakening maar dienen kritisch benaderd te worden m.b.t. het afbakenen van gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt. Men dient steeds een afweging te maken van de aard van het gevoerde onderzoek, en de impact van de ontwikkeling die erop is gevolgd. In het bijzonder in het geval van oudere opgravingen is dikwijls maar een beperkt deel van de site onderzocht. Verder kan een project eventueel zijn aangepast om *in situ* behoud van een deel van het archeologisch archief te realiseren.

In de huidige versie van de kaart werden deze gegevens nog niet systematisch verwerkt. Wel werd een aantal historische stadskernen die worden opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones gescreend door het agentschap Onroerend Erfgoed, op basis van vroegere eigen onderzoeken. Dit zijn: Aalst, Gistel, Ieper, Kortrijk, Lo, Menen, Oostende, Oudenburg, Tielt, Tienen, Tongeren, Veurne, en Wervik². Daarnaast werd op 27-08-2015 door de stad Gent een overzicht opgemaakt van gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt voor de stadskern (fig. 1). Alle aangeleverde zones werden aangepast naar het Grootschalig Referentiebestand (GRB) en opgenomen op de kaart van gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.

3.2. Verstoorde zones

‘Verstoorde zones’ werden aangeduid op basis van verschillende bronnen. In de eerste plaats werd de bodemkaart gebruikt, voor het identificeren van vergraven zones en groeves (bodemseries OZ, OE, OG OA). Elk van deze zones werd individueel gescreend naar hun betekenis. In een aantal gevallen duiden deze zones immers juist historische of archeologische structuren aan. Daarnaast zijn veel van deze vergraven zones zeer goed zichtbaar op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen (DHMV)³, waarvan waar beschikbaar de recentste versie werd gebruikt. Waar de recentste versie niet beschikbaar is, werd versie 1 van het DHMV gebruikt. Hieruit blijkt dat veel van de op de bodemkaart aangeduide zones hetzij niet correct gelokaliseerd zijn, hetzij preciezer kunnen afgebakend worden op basis van het DHMV (fig. 2). In een aantal gevallen (vooral in het geval van nog actieve groeves) werd door het DHMV ook duidelijk dat de verstoorde zone momenteel groter is dan op het moment van opname op de bodemkaart (fig. 3).

Een andere bron die gebruikt werd voor het opsporen en afbakenen van verstoorde zones zijn de bestanden van de wateroppervlakken. Op basis hiervan werd een aantal kanalen, havendokken, en grote

² Met dank aan Koen De Groote, Marc Dewilde, Marleen Martens, Jan Moens, Marnix Pieters, Sofie Vanhoutte, Alain Verhoeven, Geert Vynckier, Franky Wyffels.

³ <https://www.agiv.be/producten/digitaal-hoogtemodel-vlaanderen> .

groeves, aangeduid, eveneens na controle via het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen. Ten slotte kon een aantal vergraven zones ook enkel op basis van het DHMV aangeduid worden (fig. 4).

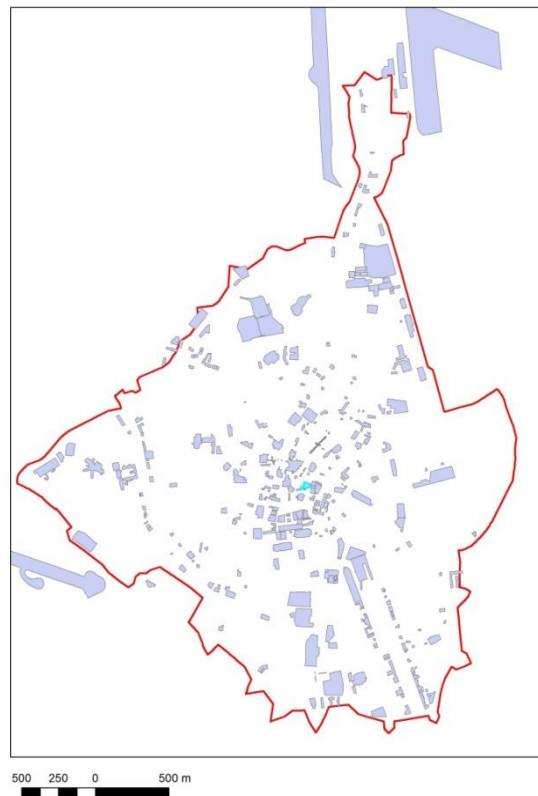

Fig. 1: Overzichtsbeeld van de gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt in Gent (blauw) met aanduiding van de historische kern (rode omlijning).

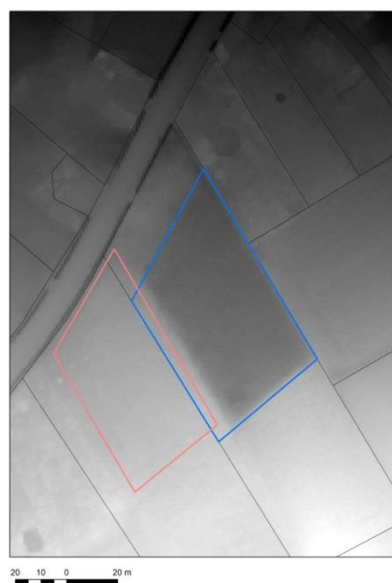

Fig. 2: Vergraven zone op bodemkaart (rood), en afbakening op de kaart van gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt (blauw) op basis van DHM2 en afgestemd op het Grootchalig Referentiebestand (GRB).

Fig. 3: Uitbreiding van verstoorde zone op basis van DHM2 (blauw) vs bodemkaart (rood).

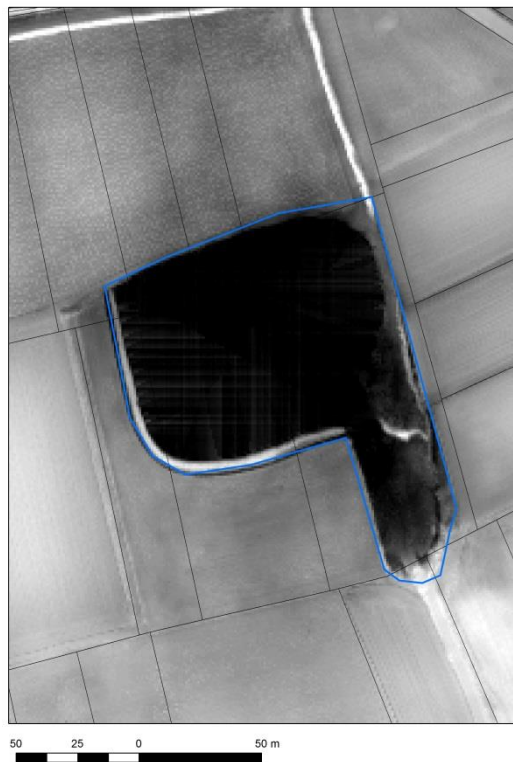

Fig. 4: Afgebakende zone op basis van het DHM2

3.3 Conformeren aan het Grootschalig Referentiebestand

Na overleg werd besloten de kaart van gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt volledig 'GRB'- conform te maken (fig. 5). Dit heeft verschillende gevolgen. In de eerste plaats zijn er hierdoor een aantal (vooral kleine) zones geschrapt van de uiteindelijke kaart van gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt die zal vastgesteld worden. In de tweede plaats is een groot aantal zones ook (beperkt) ingekrompen, of uitgebreid. Hierdoor bestaan er momenteel twee inventarissen van gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt, één met de reële omgrenzing van de verstoringen, en de GRB- conforme kaart die wordt vastgesteld.

Een uitzondering op deze GRB- conformering is een aantal zones die omwille van archeologische waarnemingen (vnl. opgravingen) zijn afgebakend aan de hand van de reële contouren van het archeologisch onderzoek. In de meeste gevallen is de archeologische site enerzijds immers groter dan het uitgevoerde onderzoek (bijvoorbeeld ook in de 'historische kernen'). Anderzijds zou het 'schrappen' van dergelijke zones betekenen dat er in de toekomst potentieel voor zones die reeds archeologisch werd onderzocht alsnog een archeologienota zou moeten opgemaakt worden.

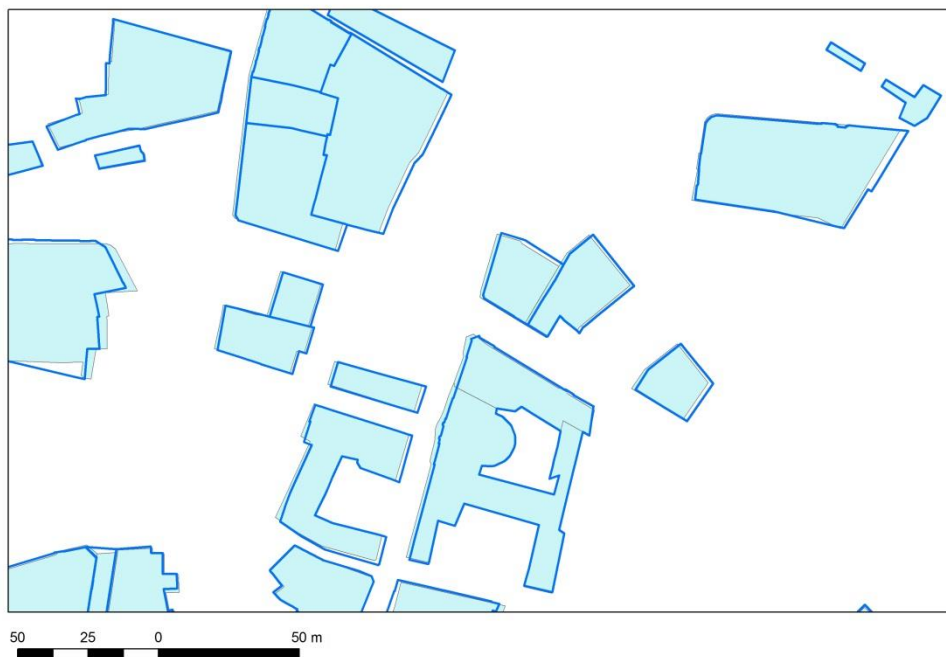

Fig. 5: Voorbeeld van aanpassing van zones aan het GRB (lichtblauw: uittreksel dataset stad Gent, blauwe omlijning: gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt, aangepast aan het GRB).

4 Resultaten

4.1 De kaart op basis van de reële verstoring

Dit is de kaart op basis van de reële verstoringen, zonder conformering van het GRB (*cf. infra*). In totaal werden tot nog toe 2858 zones afgebakend, waarvan een aantal echter nog niet kon gecontroleerd worden via het DHMV of andere bronnen (fig. 6). Deze werden nog niet mee opgenomen in de huidige kaart van gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt. Deze zullen aan een volgende versie (april 2015) toegevoegd worden.

Het aantal huidige opgenomen zones bedraagt momenteel 1750, goed voor een gezamenlijke oppervlakte van ca. 184 km².

- Er zijn zones aangeduid en afgebakend aan de hand van archeologische waarnemingen (ca. 3,9 km²).
- Een groot aantal zones werden geïdentificeerd op basis van de bodemkaart, en nader afgebakend via het DHMV en het GRB (ca. 118 km²).
- Er zijn zones aangeduid enkel op basis van het DHMV (ca. 61km²).
- Een klein aantal zones werden afgebakend aan de hand van de bestanden van de wateroppervlakken (ca. 6,5 km²).
- Een beperkt aantal zones (3) werd afgebakend aan de hand van recente orthofoto's (fig. 7).

In de metadata (attributentabel) van de kaart van gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt zijn deze bronnen gecodeerd aangeduid. Voor een verklaring van deze codering verwijzen we naar tabel 1.

bron	beschrijving
archo	Afbakening op basis van uitgevoerd archeologisch onderzoek, waarbij duidelijk is dat alle archeologie uit het onderzoeksgebied is verdwenen, of er nooit is geweest.
archo-'stad'	Afbakening op basis van uitgevoerd archeologisch onderzoek in historische stadskernen, waarbij duidelijk is dat alle archeologie uit het onderzoeksgebied is verdwenen, of er nooit is geweest.
archo-gent	Afbakening op basis van uitgevoerd archeologisch onderzoek in de historische stadskern van Gent, waarbij duidelijk is dat alle archeologie uit het onderzoeksgebied is verdwenen, of er nooit is geweest.
bk	Verstoorde gronden op basis van de bodemkaart, zonder dat de zone nauwkeuriger kon worden afgebakend worden aan de hand van het DHMV of het GRB.
bk/dhm2	Verstoorde gronden op basis van de bodemkaart, die nauwkeuriger werden aangeduid en afgebakend aan de hand van het DHMV.
bk/grb	Verstoorde gronden op basis van de bodemkaart, waarvan de afbakening is afgestemd op het Grootschalig Referentiebestand
dhm2	Verstoorde gronden (uitgravingen) op basis van het DHMV.
ortho	Verstoorde gronden afgebakend op basis van recente orthofoto's.
wopp	Verstoorde gronden afgebakend aan de hand van de bestanden van de wateroppervlakken (kanalen, voormalige groeves, ...)

Tabel 1: Overzicht van de verschillende gebruikte bronnen, zoals aangeduid in de attributentabel van de kaart waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.

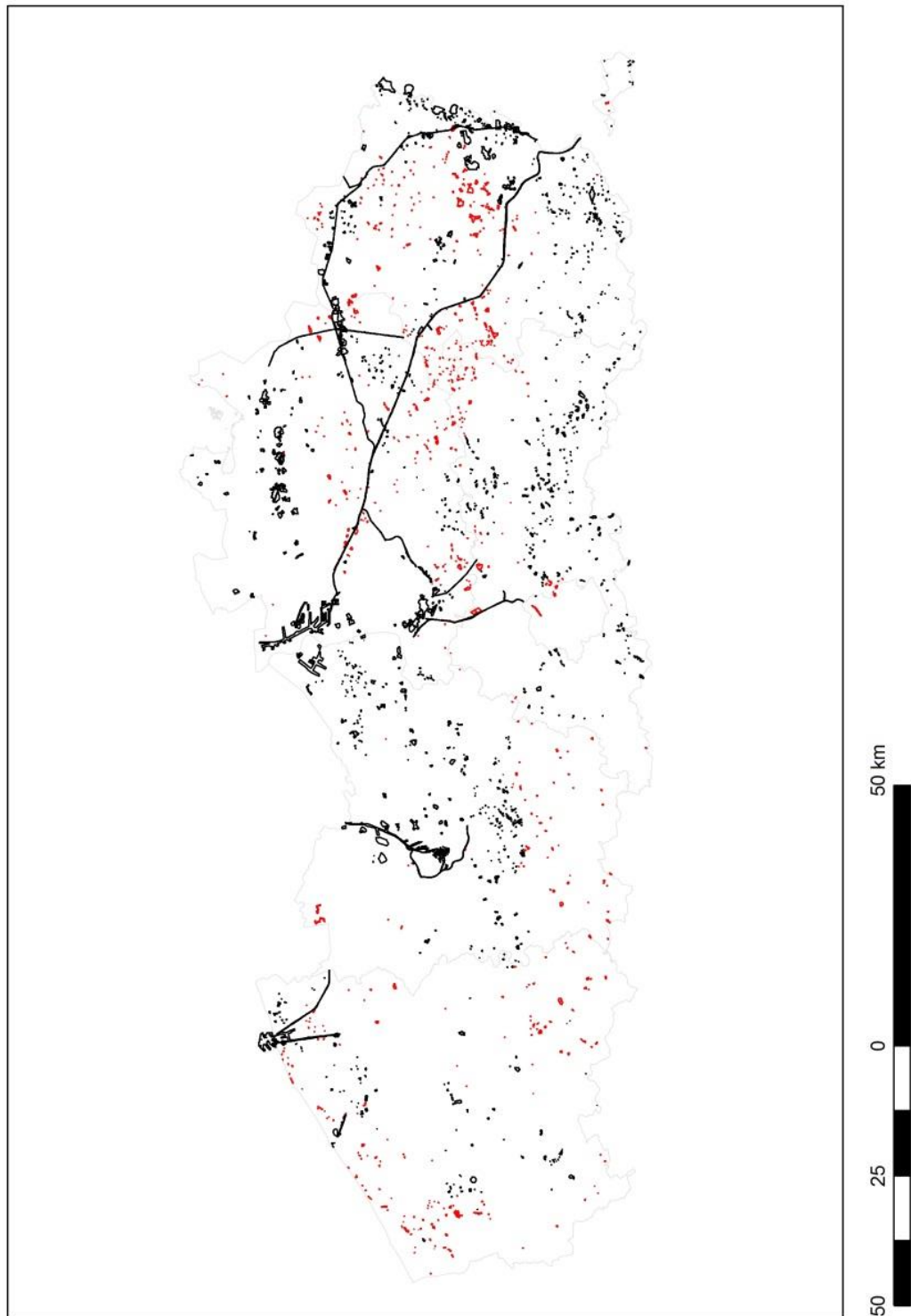

Fig. 6: Totaaloverzicht, met de (reële verstoorde) zones op de huidige kaart van gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt in zwart, en de nog te controleren zones in rood.

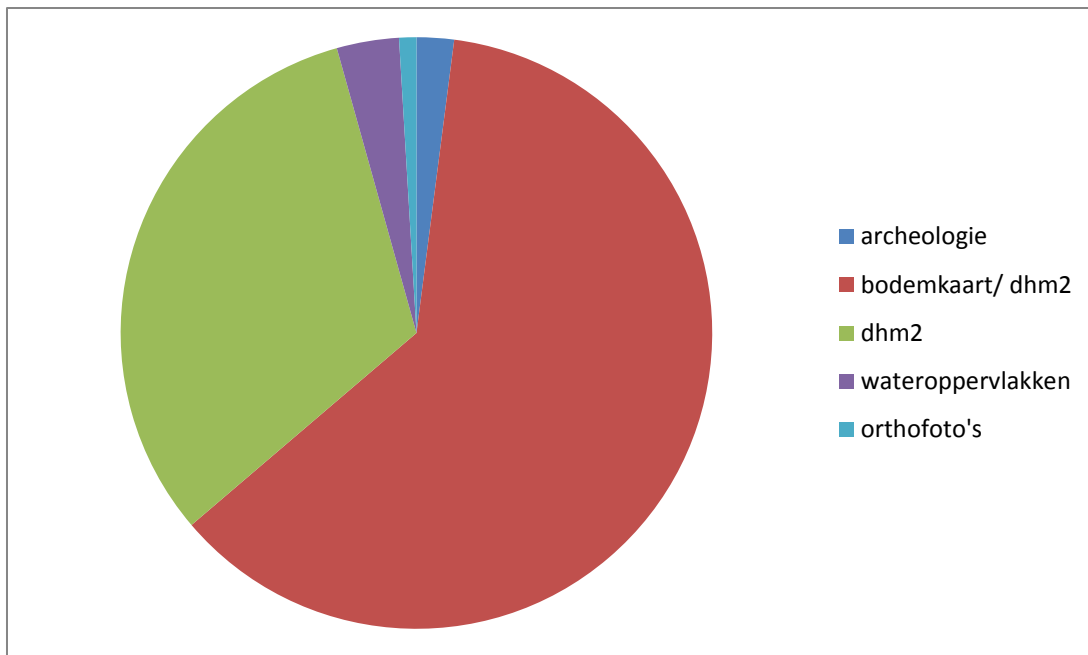

Fig. 7: Schematische weergave van het aandeel in oppervlakte van elke bron voor het aanduiden van gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt

4.2 De GRB- conforme kaart

Op de vast te stellen kaart van gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt, na conformering met het GRB, werden er 1750 afgebakend op de huidige vast te stellen kaart. De totale oppervlakte van deze zones bedraagt ca 184 km². De door de GRB conformering verwijderde zones omvatten dus maar een zeer beperkte oppervlakte. Deze zones zijn verdeeld over 195 gemeenten (tabel 2).

Arendonk	Bornem	Gent	Huldenberg	Lochristi	Olen	Sint-Gillis-Waas	Wachtebeke
Aalst	Boutersem	Gingelom	Ieper	Lokeren	Oostende	Sint-Jans-Molenbeek	Wellen
Aalter	Brasschaat	Gistel	Jabbeke	Lommel	Oosterzele	Sint-Katelijne-Waver	Westerlo
Aarschot	Brecht	Glabbeek	Kalmthout	Lo-Reninge	Oudenburg	Sint-Lievens-Houtem	Wetteren
Affligem	Bredene	Grimbergen	Kapelle-op-den-Bos	Lovendegem	Oud-Heverlee	Sint-Niklaas	Wezembeek-Oppem
Alken	Bree	Grobbendonk	Keerbergen	Lubbeek	Oud-Turnhout	Sint-Pieters-Leeuw	Wichelen
Antwerpen	Brugge	Haacht	Kinrooi	Lummen	Overijse	Sint-Truiden	Wijnegem
Ardoioie	Brussel	Halle	Knokke-Heist	Maaseik	Overpelt	Staden	Willebroek
As	Damme	Ham	Kortemark	Maasmechelen	Peer	Steenokkerzele	Wommelgem
Asse	De Haan	Hamont-Achel	Kortenbergh	Maldegem	Pittem	Stekene	Zandhoven
Balen	De Pinte	Hasselt	Kortesseme	Malle	Putte	Temse	Zaventem
Beerse	Deinze	Heers	Kruibeke	Mechelen	Puurs	Ternat	Zelee
Beersel	Dendermonde	Heist-op-den-Berg	Kruishoutem	Meerhout	Ranst	Tessenderlo	Zelzate
Begijnendijk	Dentergem	Hemiksem	Laakdal	Meeuwen-Gruitrode	Ravels	Tielt	Zemst
Beringen	Dessel	Herent	Laarne	Melle	Retie	Tielt-Winge	Zonnebeke

Berlare	Destelbergen	Herentals	Lanaken	Menen	Riemst	Tienen	Zoutleeuw
Bertem	Diepenbeek	Heusden-Zolder	Landen	Merelbeke	Rijkevorsel	Tongeren	Zulte
Beveren	Diksmuide	Heuvelland	Langemark-Poelkapelle	Merksplas	Roeselare	Torhout	Zutendaal
Bierbeek	Dilbeek	Hoegaarden	Lede	Mol	Roosdaal	Tremelo	Zwalm
Bilzen	Dilsen-Stokkem	Hoeilaart	Leuven	Nazareth	Rotselaar	Turnhout	
Bocholt	Duffel	Hoeselt	Liedekerke	Neerpelt	Rumst	Veurne	
Bonheiden	Evergem	Hooglede	Lier	Nevele	Schelle	Vilvoorde	
Boom	Gavere	Hoogstraten	Lille	Niel	Schilde	Voeren	
Boortmeerbeek	Geel	Houthalen-Helchteren	Linkebeek	Nieuwerkerken	Schoten	Vosselaar	
Borgloon	Genk	Houthulst	Lintar	Nijlen	Sint-Genesius-Rode	Waasmunster	

Tabel 2: Overzicht van de gemeentes waarin op de huidige vast te stellen kaart GGA- zones zijn gesitueerd.